

читач також матиме змогу побачити вперше.

Антологія завершується покажчиком авторів (із доданими бібліографічними довідками) та іменним покажчиком.

Обидві книжки, упорядковані Г. Єфімовою, загалом можна вважати своєрідними біобібліографічними

посібниками для вивчення та дослідження української літератури 1920–1930 рр., заповнення багатьох іще затемнених сторінок її історії. Вони мають безперечну наукову цінність, бо укладені не лише професійно, а й із глибоким знанням національного мистецтва.

Раїса Мовчан
м. Київ

Отримано 23 жовтня 2011 р.

ПОЕТИКА ЕПІТЕТА В СИСТЕМІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Волковинський О. Поетика епітета: Монографія. – Кам'янець-Подільський: ФОР Сисин О. В., 2011. – 350 с.

У сучасних літературознавчих дослідженнях дедалі частіше з'являються праці з ґрунтовним аналізом різних аспектів функціонування в художньому дискурсі елементів тропіки [див., напр.: 1, 2, 6]. Такі праці вирізняються якісною методологічною роботою, спрямованою на вдосконалення відомостей як з теоретичної, так і з історичної поетики. У цьому ж зрізі розгортається дослідження О. Волковинського, присвячене проблемі поетики епітета.

У праці одразу ж помітно те, що науковець володіє інформацією щодо традиційних та сучасних досліджень теорії епітета на високому рівні. Водночас він докладно аналізує всі їх положення та зупиняється на визначальній проблемі – уніфікації термінології. Аналізуючи вже порівняно поширені поняття “епітетна сполука”, “епітетна конфігурація”, “епітетна конструкція” та “епітетне словосполучення” (8-12), О. Волковинський подає конструктивну критику зазначених номінацій і пропонує використовувати термін “*епітетна структура*”¹ (ЕС) для репрезентації єдності означення та означуваного.

¹ О. Волковинський так пояснює наведений термін: “Досить жорстке архітектонічне та семантичне утворення, що виникає як результат поєднання-злиття означення та означуваного, пропонується називати *епітетною структурою*, під якою розуміється як зовнішньо-конструктивне (архітектонічне) поєднання компонентів, так і їхній, скажімо, агрегатний стан, що зумовлюється специфікою функціонування цієї структури як складової ще більшого системного утворення – літературно-художнього тексту” (13).

Наголошуючи на дуальній природі епітетної структури, науковець вдало залучає ідеї рецептивної, антропологічної поетики та філологічної телеології. У першій частині “Поетика епітета: теоретична складова” основні питання, на яких акцентує дослідник, такі:

- визначення типів відношень у межах епітетної структури;
- характеристика ознак та функцій ЕС;
- класифікація епітетів;
- діахронія поглядів на естетичну природу та функціонування епітетів;
- теоретико-методологічні передумови формування епітетології та ін.

Окреслена проблематика та її науково виважений розгляд засвідчують, що О. Волковинський здійснив максимально можливий (на сучасному етапі розвитку тропіки) аналіз поетики епітета як важливої складової літературного твору.

Цікаве в цьому контексті припущення автора, що “саме з епітетної структури розвивається порівняння, метонімія, метафора та інші засоби художньої

виразності”¹ (19). Науковець наводить не просто здогади, а підкріплені прикладами аналізу поетики епітетних структур (частина друга) сформовані концепції. До того ж О. Волковинський виходить за межі тропіки, а подекуди й літературознавства, характеризуючи епітетні структури як із погляду літературознавчих дисциплін (генології, фоніки, строфіки), так і за лінгвістичними й філософськими концепціями (внутрішня форма, співвідношення логічних означень і епітетних структур) тощо.

Важливо й те, що об’єкт і предмет дослідження О. Волковинського розглядаються не ізольовано, а в системі художнього твору як естетичного цілого². Науковець досягає цього характеристикою архітектонічної та жанротворчої функції епітетних структур на матеріалі української та російської літератур.

Однак на тлі теоретично та методологічно виваженої першої частини дещо суперечливими твердженнями вирізняється глава “Епітетна структура як акустичний образ у світлі концепції Ф. де Соссюра про двосторонність знака”. Іноді навіть здається, що автор трохи плутається в концепції швейцарського лінгвіста³.

У контексті виокремлення такої модифікації досліджуваного тропу, як *евфонічний епітет* (“загальне об’єднання звукосимволічного, алітераційного та асонансового епітетів” (81)), О. Волковинський особливо зосереджується на звуковій спорідненості епітета і слова, яке він характеризує. Обґрунтовуючи тезу про наявність “прихованого змісту в конкретних звуках і в ускладнених

семантичних зв’язках завдяки одивненому об’єднанню означення й означуваного” (77), науковець чомусь розглядає епітетну структуру як знак, у якому означуване – це план змісту, а означення – план вираження, та зараховує її до мовних “під-одиниць”⁴. Нагадаємо, що традиційно до одиниць мови (їх ще називають емічними) [1, 149] належать фонемі, морфемі, лексемі, синтаксемі (одиниці основних рівнів мови) та одиниці проміжних рівнів. Звук як реалізація фонемі – це вже одиниця мовлення. Отож, говорячи про “під-одиниці”, Ф. де Соссюр мав на увазі саме одиниці нижчих (відносно лексичного) рівнів (для прикладу, *фонему*, яка до сьогодні в лінгвістиці традиційно вважається односторонньою одиницею [1, 149], та її мовленнєву реалізацію – *звук*⁵). Гадаємо, не правомірно також проводити паралелі між “під-одиницями” Ф. де Соссюра та епітетною структурою з її складовими “означення + означуване” (75). Оскільки з лінгвістичного погляду епітетна структура – це словосполучення, тобто одиниця вищого рівня.

Швидше за все, така, образно кажучи, “псевдодвосторонність” епітетної структури, де один компонент – план вираження, а інший – план змісту, зумовлена нечіткістю термінологічної бази при розгляді проблеми. Наприклад, в окремих твердженнях зауважуємо таку плутанину в поняттях означувальне

¹ Схожої думки дотримується Т. Онопрієнко [див.: 4, 127-130].

² Тут напрошується порівняння із працею Б. Іванюка “Метафора і літературний твір” [див.: 1].

³ У праці немає й уніфікації правопису прізвища лінгвіста. Пор.: “Р. Будагов до трьох центральних ідей “Курсу загальної лінгвістики” зараховував “вчення Соссюра про категорію відношення в системі мови <...>, вчення про синхронію й діахронію й вчення про мову й мовлення” <...> Такий підхід багато в чому визначив загальні тенденції в рецепції наукової спадщини Ф. де Соссюра (курсив мій. – С. А.)” (74).

⁴ Скажімо, О. Волковинський, аналізуючи працю Н. Слюсарєвої, наводить таку цитату: “...[Ф. де Соссюр] зауважував, що слова не єдині одиниці, які мають двосторонній характер. Навіть більше, в одному із записів підкреслив: “питання про одиниці нижчого порядку (під-одиниці) залишається відкритим”. Спираючись на це твердження, автор рецензованої монографії зазначає: “Дозволимо собі доповнити, що “під-одиниці мови”, до яких можна зарахувати означення та означуване, а також звуки, що забезпечують їх єдність, мають характер двостороннього зв’язку” (75).

⁵ “Звук не має семантики, хоч у концепціях звукосимволізму встановлення мотиваційного зв’язку між звуком і значенням слів вважається можливим і має психічне підґрунтя: синестезію як аналогію між різними відчуттями й образами у свідомості людини та кінеміку як зв’язок довільних рухів м’язів із відчуттями й емоціями” [див.: 5, 162-163].

(“означаюче”¹) та означуване: “Фонічне зближення *означення з означуванним* (курсив мій. – С. Л.) та означень між собою підсилює основну авторську думку твору. Звичайно, смислові тлумачення епітетних структур, елементи яких поєднуються між собою звуковими ланками, досить варіативні, оскільки “зв’язок, що поєднує *означаюче з означуванним*” (курсив мій, а внутрішні лапки вказують на текст Ф. де Соссюра. – С. Л.), усе ще довільний” (79). Якщо розглядати епітетну структуру з погляду лінгвосеміотики, то означувальним (планом вираження мовного знака), на наш погляд, будуть обидва компоненти тропа в єдності як словосполучення (а не тільки означення).

Основною метою застосування положень теорії Ф. де Соссюра О. Волковинським, як можна припустити, було заперечення принципу довільності знака² й на основі цього проголошення вмотивованості фонічного зближення означення й означуваного між собою. Щоправда, незрозуміло, чому далі в праці науковець заперечує сам себе, усе ж стаючи на бік Ф. де Соссюра: “Смислові тлумачення епітетних структур <...> варіативні, оскільки “зв’язок <...>” усе ще довільний. Але дозволимо собі запропонувати й таке твердження: чим більш довільними виявляться зв’язки між означенням і означуванним, тим більш поетичними будуть епітетні структури. Відповідно, якщо епітетні структури отримують підвищену поетичність, то зв’язки між означенням і означуванним будуть ще більш довільними” (79). Гадаємо, тут

¹ У сучасній лінгвістиці вживання активних дієприкметників теперішнього часу з суфіксами -уч-, -юч-, -ач-, -яч- вважається небажаним [див.: 4, 154]. Доцільніше вживати терміни означувальне та означуване або ж позначуване і позначувальне [див.: 8, 227] як номінації плану змісту та плану вираження мовного знака. Очевидно, використання науковцем лексеми “означаюче” замість “означувальне” стало випадковим недоліком при перекладі праці Ф. де Соссюра з російської мови.

² На початку глави О. Волковинський, зокрема, зазначає: “Ф. де Соссюр коментує тлумачення принципу довільності <...>, але його можна заперечити. <...> У загальних взаємовідносинах, властивих динамічному функціонуванню елементів мовної системи, кожний окремий знак втрачає довільність і стає вмотивованим” (75).

дослідник мав на увазі вже не ознаку мовного знака (довільність поєднання означувального (плану вираження) і означуваного (плану змісту)), виведену Ф. де Соссюром, а всього-на-всього асоціативно-образні зв’язки між словами та індивідуальність їх читацьких рецепцій у художньому тексті³.

У такому випадку застосування теорії Ф. де Соссюра про двосторонність знака при виведенні поняття алітераційного епітета (“дуально організована структура (*означення + означуване*) з підвищеною архітектонічною впорядкованістю, в якій поняття, предмет чи явище отримують умовно-образне визначення прикмети, якості, ознаки. Алітераційний епітет організовується звуковим добром, в якому збігаються приголосні звуки в означенні й означуваному” (79), вважаємо зайвим. Натомість релевантною теоретичною базою в цій проблемі є надбання теорії звукосимволізму та фоносемантики. Саме на них дослідник зосереджує свою увагу в наступних розділах праці.

Особливо високим науковим рівнем вирізняються розділи “Архітектоніка та композиція епітетних структур в аспекті теорії С. Бурого про мелодію вірша та семантику рівня звучності”, “Емфатичність епітетних структур (або ще раз про те, як зроблена “Шинель” М. Гоголя)” та глава 6 “Евфонія – архітектонічний принцип організації епітетних *структур*”, в яких О. Волковинський аналізує роль звукового оформлення епітетних структур у забезпеченні виразності авторського ставлення до зображуваного та посилення експліцитного й імпліцитного впливу на реципієнта. Справляє також враження графічна візуалізація⁴ динаміки рівня звучності назв, епітетів і творів у поезіях М. Волошина. На основі проведеного дослідження науковець доходить вагомих висновків щодо зв’язку епітета й художнього твору: “Власне

³ До речі, на користь принципу довільності Ф. де Соссюра науковці наводять приклад асиметричного дуалізму мовного знака (С. Карцевський) [див.: 9, 133].

⁴ Графіки, розміщені в додатках до книжки, теоретично виважені й водночас наочно підкріплюють концептуальні положення аналізу мелодій досліджуваних поетичних творів.

означення як складові частини епітетних структур “витають” на собі й загальний рівень звучності сонета” (83). Актуальна також характеристика фоніки епітетних структур не тільки в рамках поетичного, а й прозового твору, що є порівняно новим у контексті сучасних досліджень з теорії епітета. Матеріалом дослідження, зокрема, стали “Шинель” М. Гоголя (107–130), “Звичайна історія” І. Гончарова (159–166) та ін. Оригінальне завершення

праці – розгляд суті епітета в контексті внутрішньої форми літературного твору (інтертекстуальність епітета, епітет як складова макрообразу, міфологічний епітет).

Отже, попри незначні недоліки, цінність книжки О. Волковинського беззаперечна в контексті зародження фундаментальних досліджень з теорії епітета як в українському, так й у світовому літературознавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Большой энциклопедический словарь: Языкознание.* – М., 1998.
2. *Иванюк Б.* Метафора и литературное произведение. – Черновцы, 1998. – 252 с.
3. *Онопrienko Т.* Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 19 с.
4. *Онопrienko Т.* Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки // *Вісник Житомирського державного педагогічного університету.* – 2001. – № 8. – С. 127–130.
5. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006.
6. *Семків Р.* Іронія як принцип художнього структуротворення: Автореф. дис... канд. філол. наук. – К., 2002. – 19 с.
7. *Українська мова:* Енциклопедія. – 2-ге вид. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004.
8. *Швець Я.* Мовний символ як особливий мовний знак // *Теоретичні засади, прийоми й методи лінгвістичних досліджень.* – 2010. – № 9.
9. *Штерн І.* Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. – К.: АртЕк, 1998.

Отримано 15 листопада 2011 р.

Світлана Луцак
м. Івано-Франківськ

Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації:
Збірник наукових праць. – К.; Львів, 2011. – Вип. I:
Огляди. Статті. Твори. Листування. Спогади.
Бібліографія. – 440 с.

Це видання започатковує продовжуваний збірник “Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації”, що виходитиме в міру накопичення відповідних матеріалів.

Перший випуск присвячено заснуванню Інституту Івана Франка НАН України та 155-им роковинам від дня народження письменника. До збірника ввійшли франкознавчі огляди (Є. Нахлік, Т. Гундорова), літературознавчі огляди (Н. Тихолоз, М. Барабаш, К. Дронь, М. Лапій, М. Бондар, Л. Каневська), культурологічні (А. Швець), фольклористичні (С. Пилипчук), енциклопедичні (Є. Нахлік) статті та розвідки, а також першодруки окремих Франкових текстів. Уперше друкуються деякі листи Н. Кобринської до І. Франка, листи дітей до матері О. Франко, спогади про письменника, бібліографічні матеріали О. Луцишин (Іван Франко в дисертаційних дослідженнях за 1998-2009 рр.) та М. Барабаша й О. Луцишин (франкознавчі публікації науковців Львівського відділення Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України за 2006-2010 рр.). Завершує збірник Показчик осіб і творів без авторства.

С.С.

Наші
презентації